

ASPECTS OF TIME IN CONTEMPORARY WOMEN'S LYRICS

Mariana Mogoș
PhD Student

Abstract: The relation of man with time has acquired the meaning of a drama, which has deepened, as man understood the relativity of his existence and how it is determined by the implacability of time. But what is time? A friend or a foe? No certainty. Only one: unseen, he completes a mission - to "lead" us into the path of eternity. Surely we could say it together with St. Augustine "What is the time? If I'm not asked, I know. If I am asked, I do not know" (St. Augustine, Confessions, Nemira Publishing House, Bucharest, 2010). It seemed to us, therefore, necessary to present some of the opinions expressed in the space of philosophical thought, because the literati, as people with their own representations, could relate to one or the other. Our selection operated at the universal and national levels, according to a chronological criterion. I also considered the divergent character of the different theories. Translating the problem of time in the space of literature we also achieved it by selecting some fundamental approaches and attitudes for capitalizing on the theme of time in the universal and Romanian literature: Proust, Th. Mann, G.G. Marquez, Eminescu, Blaga or N. Stanescu. Since the aim of our approach is to comment on expressions of female sensitivity to the challenges of the theme, we selected four poets from the contemporary period, aiming to capture the unity in diversity. The four poets - Gabriela Melinescu, Constanța Buzea, Ileana Mălăncioiu and Ana Blandiana - are, of course, distinct voices and personalities. The poetic imaginary and the means by which they realize it carry specific imprints. The vision and attitude in relation to the theme of time is their own. One aspect is common, precisely because it is human: the impossibility of ignoring the determination of the existence of the being by the Time factor.

I tried to capture the personal poetic expression of each of the four poets. I have exemplified on the basis of a selection that belongs to us, justified by sensitivity, by the personal affective resonance generated by the meeting with the poetry of these authors.

Keywords: temporality, metaphor, passage, life, death

„Oprește trecerea; știi că unde nu este moarte, nu e nici iubire și, totuși, te rog: oprește, Doamne, ceasornicul cu care ne măsurăm destrămarea.”¹

Timp – temporalitate. Abordări din perspectivă filozofică

Impresiile și experiențele noastre cele mai timpurii se raportează la dimensiunea concretă a obiectelor ce ne înconjoară. Percepem o realitate materială și ne deprindem să o considerăm pe aceasta determinantă și răspunzătoare de acțiunile și evoluția noastră. Ulterior însă, vom descoperi că sunt elemente care nu au corporalitate, dar fără de care existența noastră ar fi imposibilă. Nu gândim că exemplul ar fi pueril sau banal, dar este cel mai la îndemână: nu „vedem” aerul și totuși cât de dependentă este viața, și nu numai a noastră, de existența sau calitatea lui. Și chiar eventuala noastră relație cu alte spații intergalactice este cercetată, în primul rând, din perspectiva prezenței acestui factor indispensabil vieții.

Există, pentru sistemul de referințe al dimensiunii în care ne desfășurăm existența, și o altă valoare care ne subjugă. Invizibilă dar pe atât de implacabilă, aceasta ne învăluie și ne

¹ Lucian Blaga, *În marea trecere*, București, Editura Albatros, 1980, p. 27.

împinge cu forța unor valuri uriașe și irezistibile, imprimând evoluției noastre terestre un unic sens, ireversibil. Dându-i semnificația unei „tregeri” de neoprit căreia nu i ne putem împotrivi și poate, de aceea, dintre multe alte variante, am ales să ne prefațăm discursul nostru cu aceste versuri ale lui Lucian Blaga. Și pentru că toate „trebuiau să poarte un nume”, în spațiul nostru de latinitate i s-a spus *Timp*. Întrucât însă timpul istoric ne-a impus și alte vecinătăți și conviețuiri, am deprins și slova *Vreme*.

Relaționarea cu acest element a cunoscut forme, atitudini sau accepții foarte variate de-a lungul existenței istorice a umanității. Spațiul de referință ne poate trimite, fie la locul comun al percepției individuale, a omului obișnuit, fie la dimensiunea abordării reflexive a celor ce cercetează cauzele și principiile lucrurilor și fenomenelor – adică a filozofilor. Din această ultimă perspectivă, cu toate că punctele de vedere de-a lungul trecerii veacurilor au fost convergente sau, dimpotrivă, s-au situat la poli opuși, urcăm prin secole cu constatarea că nici unul din marii gânditori n-au putut ignora realitatea (sau „iluzia”?) convențional denumită timp. Dacă ne oprim din vârtejul existențial care ne consumă pentru a medita la astfel de aspecte, mai cade un „mit”: raportarea din perspectiva individuală sau colectivă la o altă necesară triplă convenție – trecut, prezent și viitor. Ni s-a părut că abordarea cea mai umanizată, exprimată mai aproape de înțelegerea insului obișnuit am găsit-o în *Confesiunile Sfântului Augustin*: tentativa „măsurării” celor trei dimensiuni temporale este dificilă, chiar paradoxală, neavând cui să aplicăm măsura: viitorul nu există încă, trecutul nu mai este, iar prezentul este doar un „acum”, încremenit și efemer. După Sf. Augustin cele trei dimensiuni pot fi incluse doar de suflet, sub forma impresiilor pe care le lasă lucrurile ce au fost, sunt și vor fi, timpul dobândind astfel marca subiectivității sau a interiorității umane. Făcând această legătură, Sf. Augustin atribuie fiecărei dimensiuni a timpului o coordonată a sufletului: „*Prezentul din cele trecute se află în memorie, prezentul din cele prezente, în privirea atentă și prezentul din cele viitoare, în așteptare.*”²

Dacă acestea sunt câteva dintre cele mai interesante aplicări asupra temei de-a lungul istoriei filozofiei în spațiul universal, ni se pare necesar să prezentăm, la fel de succint, un punct de vedere contemporan din spațiul de reflecție autohton, acela al academicianului Solomon Marcus. Acesta publică în anul 1985 o carte intitulată „Timpul”, a cărui sorginte mărturisea a fi fost contradicția unei vârste în care ești tot mai terorizat de sfârșitul tot mai apropiat și un flux vital de o intensitate copleșitoare, care se opunea scenariului existențial dramatic. Cu riscul de a insista prea mult cu această digresiune de la temă, dar tocmai pentru că, în esență, ne vom opri la viziuni poetice asupra conceptului, ni se pare nimerit să amintim câteva considerații ale lui Solomon Marcus. Sinteza o facem din materialul expus de autor într-o conferință așezată sub genericul „Frumusețea timpului care trece...”, susținută în anul 2012. Atunci, specialistul spunea: „*Să nu încercați să definiți timpul, căci intrați într-o capcană fără ieșire. Pur și simplu nu există o definiție a timpului. Când am scris cartea despre timp mi-am dat seama că singura salvare este să mă gândesc la un anumit fel de timp: timp cronologic, timp fizic, timp biologic, timp subiectiv, timp cuantic, timp relativist etc. Zeci și zeci de feluri de timp.*”³ În această conferință și în alte interviuri acordate, autorul vorbea despre astfel de metafore: *timpul-zbor*, *timpul-săgeată*, *timpul-apă curgătoare* etc.

Percepții ale conceptului *timp* în spațiul literaturii române și universale

După viziunea filozofică, cea mai consistentă referire la relația om-timp o vom întâlni în spațiul literaturii, unde contribuția masculină este de departe substanțială. În spațiul universal am putea reține trei viziuni care au avut darul să influențeze abordările ulterioare lor: cea a lui Marcel Proust, a lui Thomas Mann și a columbianului Gabriel Garcia Marquez.

² Sf. Augustin, *Confesiuni*, București, Editura Humanitas, 2018, p. 201.

³ Solomon Marcus, *Despre Frumusețea timpului care trece*, pe HotNews.ro/știri-cultură, 15 aprilie 2012

Proust trăia intens efortul de a reactualiza trecutul în și prin „căutarea timpului pierdut” și propunea personajului său recuperarea trecutului prin intermediul senzațiilor, prin rememorări de mare intensitate, trăite într-un prezent interior. În romanul lui Thomas Mann „Muntele vrăjit” percepția timpului este duală, pentru că două sunt și spațiile unde experiența se produce. Unul este cel de la poalele muntelui, unde viețuiește lumea comună, obișnuită într-un timp biologic, evoluând ireversibil și consumându-și efectele ireversibil devastatoare. Celălalt este situat în vârful muntelui, un spațiu infinit unde timpul etern, intangibil justifică întrebarea și răspunsul autorului:

„*Ce este timpul? O taină ireală și atotputernică.*” În fine, la Marquez timpul este o coordonată a ființei umane care nu poate decât să constate ireversibilitatea dureroasă a traiectoriei temporale, capabilă de a fi contracarată doar prin meditație și solitudine. Din aceste diverse puncte de vedere, se desprind doi factori comuni – timpul și viața –, între care relațiile posibile care se pot stabili sunt de tipul: timpul sau viața, timpul și viața, dar nicidecum timpul diferit de viață.

Textele pe care le-am invocat sunt din teritoriul prozei. Dar cu mult mai tulburătoare sunt viziunile din spațiul poeziei și credem că e suficient să recurgem la exemplele din literatura națională de această dată: Mihai Eminescu, Lucian Blaga și Nichita Stănescu. Cine a parcurs treptele formării până, cel puțin, la cursurile liceale știe cât de sensibil este poetul „nepereche” la tema timpului, cum poetul de la Lancrăm, în tentativa de revelare a misterului identificat cu eternitatea, statuează cunoașterea poetică esențial temporală, pe când autorul „Necuvintelor” consideră că ființa este increată și atemporală, căci creat este numai timpul. Desigur, nu este aici locul și nici nu dispunem de timp pentru a urmări aceste coordonate. Rămâne doar o altă observație: că exemplele sunt, iarăși, din sfera creatorilor masculini, câtă vreme tema intervenției noastre selectează teritoriul contribuției feminine la valorificarea acestei problematice tulburătoare.

Păstrând același sistem de referință universal / național, amintim pe poeta Emily Dickinson, alături de care pot sta ilustre personalități ale liricii românești: Ileana Mălăncioiu, Constanța Buzea, Gabriela Melinescu, Ana Blandiana, Nina Cassian și enumerarea poate continua și cu alte nume, mai puțin cunoscute, care bat la poarta consacării. Miile de ani de experiență creatoare, căci, evocând evoluția liricii feminine, am putea începe cu „divina” Sapho, n-au făcut decât să confirme că sensibilitatea feminină nu a ocolit problemele cele mai profunde sau grave cu care se confruntă natura umană. Trăirile, emoțiile, aspirațiile, luptele cu cele văzute și „nevăzute”, relaționarea cu natura, temerile și bucuriile, spaimile și speranțele, viața și moartea ne generează reflecții și meditații, ne ridică semne de întrebare, la care putem sau nu să le și dăm răspunsuri. Nu de puține ori frământările noastre sunt preluate și exprimate de „vocile” Cetății, căci, după cum spune o *cugetare* „*mulți vorbesc din suflet, dar nici unul nu dă suflet vorbeii așa cum o face un poet.*”

Imaginarul poetic al temporalității-puncte de vedere

Imaginarul liric este determinat, din exterior, de elementele materiale ale cosmosului – apa, aerul, focul, pământul –, ceea ce după Gaston Bachelard ar constitui axa cunoașterii, dar nuanțările și multitudinea lor se datorează, din interior, mișcării personale, particulare a imaginației care determină adoptarea predilectă a posturii fenomenologice a creatorului/cititorului uimit și fericit, scufundat prin crearea/lectura poeziei în clipa inaugurală, în „existența dintâi”, ceea ce ar corespunde axei reveriei. Instrumentul prin care se generează această stare este *reveria*. Preluând de la C.G.Jung conceptul de „androginitate armonioasă” ce sălășluiește în interiorul ființei umane, Bachelard afirmă și el că „*animus și anima* trăiesc în armonie în ființa umană, dar cea care visează și cântă este *anima*, de aceea

poetica reveriei este o *poetică a lui anima*.”⁴ Într-un alt studiu, criticului francez nota: „...imaginația ...este mai curând facultatea de a *deforma* imaginile oferite de percepție, facultatea de a ne elibera de primele imagini...Vocabula fundamentală care corespunde imaginației nu-i *imaginea*, ci *imagnarul*. Valoarea unei imagini se măsoară după întinderea aureolei sale *imaginare*. Datorită *imagnarului*, imaginația este în mod esențial *deschisă, evazivă*”⁵ Dintre diversele abordări ale ariei și funcțiilor *imagnarului*, reținem pe cea analizată de antropologul francez Gilbert Durand, care consideră *imagnarul* ca un obstacol împotriva neantului temporal și un refuz fundamental al morții. Prin memorie și imagine se asigură continuitatea conștiinței, în baza căreia ființa înfruntă moartea și anunță spiritul. După Durand, „*vocația spiritului e insubordonarea față de existență și față de moarte, iar funcția fantastică se manifestă ca model al acestei revolte*.”⁶ În acest spirit, *imagnarul* n-ar fi, după Durand, altceva decât un răspuns orgolios la angoasa existențială generată de experiența negativă a timpului care-i inculcă omului conștiința de ființă muritoare. Astfel, temporalitatea este o componentă fundamentală a *imagnarului poetic*, fie că este abordată din perspectiva dihotomiei timp sacru-timp profan sau a opoziției Cronos-Kairos, fie că vorbim despre timpul-istorie, despre timpul-memorie, despre timpul-amintire, despre timpul cosmic sau timpul biologic, timpul ludic. Oricare dintre acestea ar relaționa cu vocea lirică, poate fi surprinsă în varii intensități sau metamorfoze (dilatare, comprimare, suprapunerea unităților timpului, eternizarea, ieșirea din timp etc.), ce-și produc efectele asupra stării interioare a ființei și a modalităților și mijloacelor prin care aceasta se exprimă. Căci o structură aforistică apreciază că „*poezia își trage originea din sentimentul sau reflecția omului față de TIMP și reprezintă posibilitatea de a transcende timpul în căutarea FIINȚEI*.”

Perspective poetice ale temei timpului în lirica feminină contemporană

Dezbaterea pe tema poeziei *imagnarului* este deosebit de bine documentată de Georgeta Adam, în prima secțiune a lucrării sale „*Imagnarul poeziei feminine*” (București, Editura Niculescu, 2010) iar cei interesați o pot consulta. Nouă ne este de folos pentru a selecta din diversitatea și varietatea pretextelor discursului liric în spațiul poeziei contemporane, în special în viziunea unor poete de prim rang în literatura română. Selecția este arbitrară, iar, tocmai pentru că tema reținută este timpul, nu am procedat nici la o anumită cronologie.

Reînnodarea legăturii cu o lirică feminină a sfârșitului de secol XIX și începutul următorului veac, se va face în prima perioadă efervescentă a literaturii române în genere și a poeziei în particular, cea a anilor '60. Creatoarele poeziei acestei etape sunt personalități bine conturate. Vin în literatură cu o bună cunoaștere a moștenirii literare a înaintașilor, sunt deschise spre experiențele realizate în spațiul extranațional și se diferențiază ca viziune lirică, tonalitate și tematică, manifestând, totodată, și o permanentă voință de autodepășire.

Prima poetă la care facem referire este Gabriela Melinescu. Ea descindea în poezia amprentată deja de Nichita cu caracteristicile trăirilor adolescente contradictorii, prevestind destul de repede intrarea într- un alt anotimp, cu impulsurile feminității fervente senzorial. Lirismul ei confesiv-jubilativ transcria frenetic cu sinceritate și ingenuitate un cumul de stări. Poeta face însă pași grăbiți spre asimilarea unor varii estetici, de la confesiunea tradițională la experimentul modernist. Discursul liric al Gabrielei Melinescu instituie conexiuni culturale complexe într-un intertext poetic deosebit de vast, în care identificăm expresionismul, obsesia hermetizantă față de simboluri mistice și mitice, precum și ludicul de factură soresciană. Eul liric al poetei se proiectează parcă mereu într-un alt timp, urmărind să intre în comuniune cu

⁴ Gaston Bachelard, *Poetica reveriei*, Pitești, Editura Paralela 45, 2005, p. 69.

⁵ Gaston Bachelard, *Aerul și visele*, București, Editura Univers, 1997, p. 5.

⁶ Gilbert Durand, *Aventurile imaginii. Imaginația simbolică. Imaginarul*, București, Editura Nemira, 1999, p. 121.

sensibilitatea eului empiric, relevând starea nelămurită a trecerii din ceva în altceva, tinzând să unifice starea ei din prezent cu lumile posibile, mai ales trecute, cu ajutorul unor expresii simbolice, magice. Tonalitatea este cea a reveriei, meditația profundă putând să (ne) elibereze din „jocul” existențial în care timpul sapă și lasă urme adânci. Fazele acestea se pot descoperi în volumele publicate din 1965 până în 1974, când se autoexilează în Suedia. Inițial, timpul biologic, timpul-flacără este ipostaza care-și impune autoritatea, întreținând o combustie interioară paroxistică, intens supradimensionată: „*pân-la roșu arde viața mea*”; „*mergeam pe tot pământul și visam*”⁷. Timpul împlinirii, al miracolului armoniei androginice, dă naștere la frenezii, presimțind incendiile erotice, convertindu-se în ipostaza timpului-zbor, ca în versurile din poezia *Hipodrom*: „*Cineva îmi ia oasele, plutesc/ pe marginile prisme de lumină [...] Și-ntinsurile lumii hohoteau/de chiotele ritmice de nuntă.*”⁸ Cei doi poli ai lui Psyche – *animus și anima* – , sortiți să se contopească în cuplul ideal, stau suspendați parcă la cele două extremități ale timpului, împietrit într-o așteptare a împlinirii care nu se va realiza niciodată. Poezia pare să fie o replică la textul stănescian, atât prin titlu (*Cântec*), cât și prin manieră. Deosebirea e de viziune: minunat aspirațională la Nichita, pesimist imposibilă la Gabriela Melinescu: „*Ce singuri suntem pe pământ,/ eu la un capăt, tu la celălalt,/ ca pe un galben balansoar,/tu în adânc, eu în înalt...[...]*Sau ai plecat demult și ai lăsat/o piatră, asemeni trupului de grea,/și-aștept la capăt de pământ/să înfrunzească verzi silabele pe ea.”⁹ Maturizarea se petrece inevitabil, versurile din al doilea volum (*Ființe abstracte*) devoalând o feminitate chinuită, pândită de spectrul timpului, sub amenințarea golului, a nenumitului. Interogațiile existențiale, întoarcerea spre timpul primordial, încordarea divină a genezei, combinarea antinomiilor care, în loc să se excludă, dau sensul creației biblice globale, dar și al ființei care se încunoștiițează de sine: „*Încă e noapte și mă gândesc în întuneric/la prima zi a lumii./La început a fost lumina/și lumina era întuneric./Căldura era frig/și frigul absolut era căldură. [...]*Întuneric de lumină sunt/și pe colinele cărnii mele/răsare dimineața.”¹⁰

Angoasele se accentuează, poeta are viziuni apăsătoare, de spital, timpul însuși este bolnav, instaurând extincția universală cu sugestie la eminescianul „timpul mort își întinde trupul și devine veșnicie”. Nichita considera că „*Poezia nu e numai artă: ea este însăși viața, însuși sufletul vieții. Fără poezie omul nu s-ar distinge de neant.*” În ciuda îndepărtării, a despărțirilor, temporare sau definitive, „*dulapul de poezii*” este metafora timpului experimental existențial: „*dulapul de poezii [...]/dulapul care poate să meargă și să zboare/înainte și înapoi/din lumea sta către cealaltă.//Dulapul de poezii/care poate străbate ca un fulger/prezentul și trecutul.../Dulapul de poezii , această minune/care știe multe despre noi.*”¹¹

Un alt nume emblematic pentru poezia feminină românească prin vigoarea intelectuală și forța talentului, aparținând aceleiași generații șaizeciste, este cel al Constanței Buzea. Încă de la primele volume publicate, aceasta ne oferă o poezie fără exuberanță senzorială, cultivând teme specifice generației sale: copilăria, fie că se valorifică timpul-memorie, fie timpul-amintire, incertitudinile și confuziile adolescenței, descoperirea iubirii, toate exprimate într-o tonalitate gravă. Primul volum notabil, „*Norii*”, relevă contemplarea naturii până la extaz, celebrează creația, viața, în mod particular maternitatea, dar este, în

⁷ Gabriela Melinescu, *Vis*, în vol. antologic *Ființele abstracte și alte poezii*, București, Editura România Press, 2001, p. 14.

⁸ Gabriela Melinescu, *Hipodrom*, în vol. antologic *Ființele abstracte și alte poezii*, București, Editura România Press, 2001, p. 132.

⁹ Gabriela Melinescu, *Cântec*, în vol. *Ceremonie de iarnă*, București, Editura Pentru Literatură, 1965, p. 27.

¹⁰ Gabriela Melinescu, *Încă o noapte*, în vol. *Ființele abstracte și alte poezii*, București, Editura România Press, 2001, p. 165.

¹¹ Gabriela Melinescu, *Dulapurile cu poezii*, în vol. antologic *Poezia română actuală*, alcătuit și comentat de Marin Mincu, Constanța, Editura Pontica, 1998, vol II.

același timp, străbătut de fiorul metafizic al morții, ipostazele manifeste ale timpului fiind cele ale devenirii, ale „trecerii”. Cât privește eul liric, ipostazele reperabile ale acestuia sunt durerea, sentimentul dezamăgirii, forma expresiei lirice fiind blestemul, bocetul, descântecul. Nevoită să reprime umilințele unor trădări, poeta a învățat să se adâncească în sine, imaginându-și o existență ideală. Dăruită cu har, își acceptă destinul cu demnitate, își asumă „trăitul”, pentru ca, la un moment dat al vârstei înalte, de unde dezamăgirile, suferințele se pot converti, să aibă „curajul” să exprime și „netrăitele”. Atunci și reclusiunea mistică în tentativa de a ieși din banalul timp profan are sens, desprinderea de lume și de timpul ei („*cu seara în vedere / ferestrele închid*”) nu e golită de speranță, în tăcere se înalță rugăciunea, mărturisind cu poezia timpul dăruirii și timpul primirii: „*Poezia este har, este duh, este dar, și atunci când poetul o zidește pe hârtie, și atunci când cititorul o găsește și o prețuiește.*” Se poate vorbi de o izbăvire pe care poeta o caută și instrumentul prin care i se poate acorda clemența divină este cuvântul. De altfel, un volum antologic se intitulează „*Încrederea în cuvânt*”, iar poezia care dă și titlul volumului statuează valoarea recuperatoare și restauratoare a cuvântului: „*făcutul meu cuvântul paște-n munte/ imagini verzi sub norii toamnei grei// ai mai văzut mai fii tu minte unde / șed liniștiți ca-n lacrimi ochii mei // timpul secat petrece și-i răspunde/din tine cineva fără să vrei//trecându-mi dreapta lină peste frunte/cu mâna stângă sufletul mi-l iei.*”¹² Liniștea ochilor în lacrimi interiorizează dureri și nostalgii asumate cu demnitate. Timpul „secat”, e un timp învins în clipă, dar corespondent, totodată, unui viitor în care urmele acțiunilor sale – îmbătrânirea, înstrăinarea de sine și, în cele din urmă fatalitatea uitării și a dispariției – lasă urme adânci și atunci („*făcutul meu*”) cuvântul se confundă cu destinul însuși. A te sustrage traiectoriei sale ar putea fi posibil dacă timpul- memorie ar conserva multitudinea de secvențe, de clipe cu prețul propriei prăbușiri : „*sunt săli în memorie/lungi galerii de tablouri/timp scufundat în culori//sunt săli carnivore răscruci/coridoare și scări către poduri.*”¹³ Metafora „trecerii” dezvăluie însă un Cronos necruțător, care-și devorează propriii fii.

Alteori, poeta fixează, peisagistic, secvențe ale eternei metamorfoze a firii întregi, în interiorul căreia ne pierdem, treptat, închizând sub crusta rănii existențiale nostalgia viului. Succesiunea anotimpurilor sugerează lucrarea timpului, cromatica speranței se edulcorează în paleta suferinței, a bolii: „*Toamna-n grădină, toamna pe deal,/Toamna pe șes,/Toată lumina prinde rugină, frunzele ies/Să se- nfașoare pe răsufulare și pe vedere/Într-o cădere ca o culoare fără putere./ Ea ne ajută, sufletul nostru e împăcat,/Vara e mută ca o greșeală-n care am stat//[...]Totuși ce preț necugetat se pregătește/Pentru livezi și pentru vii, pentru nădejde,/Pentru un cer încă senin, pentru schimbare,/Pentru toți sămburii care devin lacre de soare?*”¹⁴ Nu e întotdeauna atât de netranșantă condiția noastră de efemeride. Timpul- amintire este mai conciliant, mai îngăduitor, tocmai pentru că acumulările sale nu sunt raționale, ci motivate afectiv. Astfel din cenușa unei pasiuni care a ars cu vâlvătaie, tăciunii amintirii sclipesc cu nostalgie, cu îngăduință, cu dor și chiar cu iertare: „*Acolo unde cred că ești/Nici trenurile nu străbat/Acolo ca de sticlă par/Pădurile de brad brumat.*”¹⁵ Un moment familial intim – cina – devine, sub impresia Cinei biblice, invocație la misericordia divină, hrănită de speranță în spiritul horatianului „non omnis moriar”: „*N-aș fi putut spera, copac al vieții,/să-mi duci verdele crud din primăvară/pulberi și flori ce tandre adiară/spre alt final decât cel al blândeții//blând tu în tot și-n fiacre frunză/duios ca pasărea ce vrea să moară/de ea văzut în ultima ei oară/miraculoasă masă-ntinsă-strânsă/graal luminos la cina cea de*

¹² Constanța Buzea, *Făcutul meu cuvântul*, în vol. *Limanul orei*, București, Editura Eminescu, 1976.

¹³ Constanța Buzea, *Muzeul indescifrabil*, în vol. *Cheia închisă*, București, Editura Eminescu, 1987.

¹⁴ Constanța Buzea, *Ca o greșeală-n care am stat*, în vol. *Ape cu plute*, București, Editura Cartea Românească, 1975.

¹⁵ Constanța Buzea, *Acolo unde cred că ești*, în vol. *Cheia închisă*, București, Editura Eminescu, 1987.

*ceară//vizibil în prveliștea ascunsă/din care păsări nasc și pururi zboară//oricând acum mereu odinioară/ia-mi din destin această mască plânsă/să fiu rănită și să nu mă doară.*¹⁶ Dacă am căuta factori compensatori sau posibile obstacole care să țină scut neiertării timpului, am afla, ca și poeta Constanța Buzea, consolarea somnului, care, înainte de a deveni eternitate, ne învață cu ea- „Și poezia e un somn” ne sugerează Constanța Buzea: „Și poezia e un somn/Din care nu te mai trezești//Cu ochii larg deschiși sub mări/Visând la spaimele lumești,[...]//Fără să fii de tot primit,/Nici înecat, nici viu nu ești, //să poți trânti o poartă grea,/Să tragi perdelele ferești.”¹⁷

Personalitățile pe care încercăm să ni le apropiem, să le cunoaștem, o dată mai mult, fluxul devenirii lor artistice, resorturile intime care le animă au o amprentă foarte distinctă, deși, ca timp istoric, aparțin aceleiași generații. Poeta pe care o vom prezenta în continuare este, de departe, o voce singulară. La Ileana Mălăncioiu, timpul ca traiectorie a evoluției este anulat. Starea care caracterizează imaginarul poetic este una – moartea – , iar viziunea concentrează tot ce ar putea fi considerat caracterizând imperiul thanatic (cimitire, case închise, păduri putrede, tărâmurii subpământene, prăpăstii, fântâni părăsite): tenebros, morbid, macabru. Calificată ca „stranie”, „funerară”, de o „paroxistică febrilitate” de criticul Eugen Negrici în prefața la antologia bilingvă din 1984 – „Peste zona interzisă” –, lumea poeziei Ileanei Mălăncioiu este doar o lume a „lăuntricului”, provenind și reîntorcându-se în *sinea* poetei, sau, cum ar spune autoarea însăși, „o călătorie spre mine însămi”. Criticul Iulian Boldea remarca faptul că „poeta și-a configurat de-a lungul timpului un univers poetic de o frapantă singularitate ca viziune, stil și atitudine. Cărțile ei ilustrează imaginea unei conștiințe ultragiutate scindate între vocația clarității interioare și dizarmoniile unei lumi ieșite din matcă. Atitudinea lirică predilectă este una a retragerii într-un univers al intimității dominat de solitudine în versuri translucide și agonice, iluminate de palorile thanatosului și tentate, în egală măsură, de pluritatea originalității.”¹⁸ Fascinației agonice și morbidului din primele volme „i se substituie moartea, care ia în stăpânire imperiul poeziei” astfel punându-se bazele „primei noastre mitologii a morții”, după cum aprecia Eugen Negrici în lucrarea amintită. Temporal, noaptea, mai ales miezul nopții, oferă posibilitatea practicilor oculte, a „jocului ielelor”, defilarea cadavrelor etc. Nocturnul reveriei romantice, propice aventurii erotice, este la poeta noastră înfricoșător, pânză de păianjen ce înfășoară prada, dirijând-o involuțional spre hăul spaimei universale. Invocația către o divinitate ascunsă și, se pare, insensibilă, ca altădată la Arghezi, solicită eliberarea din confuziile onirice, pentru ca zborul frânt, descendent, să-și schimbe traiectoria: „O noapte lungă, un păianjen negru,/Prinzând în pânzele lui foarte întinse/Zborul meu liber, umblet somnambul/Peste acoperișurile ninse.//Tu privești în tăcere mersul lin/Și mâinile tremurătoare ca niște antene/Care pipăie spaima universală.//Fă-mi un semn să mă pot opri/În miezul visului încep să incurc/Ziua cu nopatea și stânga cu deapta/Și zidurile pe care urc.”¹⁹ Ziua are și ea destinul direcționat thanatic, pentru că în viziunea poetei amiaza îi despică trupul, reeditând dilema hamletiană: a fi viu ori nu sau, cum spune poeta, a fi „mort pe jumătate”: „Ziua are trupul despicat în două/Numai jumătate mai e vie/O lumină fantastică a-nvăluit / Tot ce a fost să fie. // Despre morți numai bine/Îngân cu capul pe spate,/În iarba proaspăt codită,/Dar despre cei morți pe jumătate?//Nu mai știu ce-aș putea să zic,/E cald, e o zi toridă,/Să se decidă și ei, mă gândesc,/E timpul să se decidă.”²⁰ Unitatea temporală a clipei nu tranzitează prezentul spre un viitor promițător, ci generează spaimă. Ea ne plasează deasupra „golului

¹⁶ Constanța Buzea, *Cină bogată în viscol*, în vol. omonim, București, Editura Cartea Românească, 1983.

¹⁷ Constanța Buzea, *Și poezia e un somn*, în vol. *Răsad de spini*, București, Editura Cartea Românească, 1973

¹⁸ Iulian Boldea, *Ileana Mălăncioiu- Poetica traumei*, în *România literară*, nr. 11, 2015.

¹⁹ Ileana Mălăncioiu, *O noapte lungă*, în *Linia vieții* (antologie), București, Editura Polirom, 1999.

²⁰ Ileana Mălăncioiu, *Amiaza*, în vol. *Linia vieții*, București, Editura Cartea Românească, 1982.

imens”, „suspendați” deasupra prăpastiei, nemărginită, gata să înghită toate orizonturile, inclusiv sau mai ales, cele divine: „*de spaima unei clipe mai senine/ce-n taină-mi pregătesc o spaimă și mai mare/mă-ntorc peste prăpastia pe care/cu spaimă am trecut-o către tine//un gol imens mă ține tăcut deasupra lui/ și mută munții către care vin/simt marginea prăpastiei pierind/ asemenea unui orizont divin.*”²¹ Fiorul care se insinuează este teribil, generat din spaime ancestrale, dar poeta care experimentează atinge vibrația voluptății. Proximitatea morții tulbură dar nu înspăimântă, eul liric al poetei se familiarizează cu realitatea ei, pregătită să se scufunde în veșnicie: „*Voi muri și nu voi ști nimic despre moartea mea,/Așa cu despre nașterea mea nu știu absolut nimic./Am deschis ochii, am plâns și am râs și am plâns,/Îi voi închide și nu voi avea ce să zic.//Și totuși, moartea mea e un lucru real,/Mai real decât nașterea, poate.*”²²

Am putea crede că atitudinea cititorului față de o astfel de poezie este ușor de intuit: de respingere, ab initio, sau de interes motivat de excentricitatea viziunii. Noi considerăm că este și o a treia posibilitate, pentru că există, totuși, în poezia Ilenei Mălăncioiu și o valență a speranței, chiar dacă uneori este atât de discretă sau ironizată. De aceea, textele cu care exemplificăm aparțin acestei categorii, pe de o parte, iar pe de alta, răspund temei discursului nostru. Din întinericul care adăpostește infernul, haosul, urâtul, spiritul se poate purifica, descătușându-se din carcasa perisabilă a trupului, dându-i sufletului șansa să se înalțe de la omenesc la divin. Astfel de accente le descoperă criticul Eugen Negrici în unele poeme din volumul prefăcut „*în care formele, înălțându-se în extaz, par să se topească, pierzându-se în lumină. Din această perspectivă, nu ne miră splendoarea unor poeme în care ni se comunică strea de beatitudine a sufletului învingător, eliberat, mântuit, călăuzit de lumină, curat și ușor.*”²³ Calea ar fi numai dragostea și versurile lui Blaga cu care am prefăcut intervenția noastră par a se aplica cel mai bine atitudinii de acum a Ilenei Mălăncioiu. Acum poeta își amintește de poruncile divine și se inundă de dragostea pentru aproapele: „*Și totuși cât aș vrea să văd odată un suflet/să-l țin în palmă ca pe o pasăre și să zic:/e sufletul omului acela care sta lângă noi sub soare/și din care mă temeam că n-a rămas nimic.*”²⁴ Poeta are chiar predispoziții ludice proprii timpului copilăriei, deși inocența este anihilată de maturitatea cu care acceptă posibilitatea aproape certă de a pierde: „*Îmi iau numărul meu de pietre/ Și le așez cât mai riscant/Și-ncep jocul convinsă/Că oricum voi pierde. De ce joc totuși?/Mă veți întreba.Ce altceva aș putea să fac?/Vă voi răspunde./Apoi liniștită/Voi muta mai departe/Piatră după piatră/Munte după munte.*”²⁵ Jocul va fi muchia subțire ce desparte două vârste: una a copilăriei, al cărei timp este efectiv al jocului, cealaltă a trezirii fiorului adolescentin, timp biologic dar și psihologic al unui joc ce descoperă fiorii lui Eros, ce mărește emoții necunoscute, dezăgăzuindu-le și dăruindu-le Universului întreg: „*Copilăria marginea de joc /Și-o strânge între amintiri fugare,/Doar luna ca o piatră norocoasă /De sub pământul umezit răsare /În pătrățelele șotronului uitat.//E prea masivă luna pentru joc/Aș despica-o-n uliță la noi/Dar mi-a rămas c-o zi rochița mică/Și mi-ar străfulgera genunchii goi.*”²⁶ Peste timp, jocul singuratic va căpăta dimensiunea socială a grupului, la care, printr-o adevărată profesiune de credință, poeta aderă, ca un cronicar al unor evenimente ce ar fi trebuit să schimbe lumea, dar care au dezamăgit-o, însă nu până într-atât

²¹ Ileana Mălăncioiu, *De spaima unei clipe*, în vol. *Ardere de tot*, București, Editura Cartea Românească, 1976.

²² Ileana Mălăncioiu, *Acord final*, în vol. *Linia vieții* (antologie), București, Editura Polirom, 1999.

²³ Eugen Negrici, Prefața volumului *Peste zona interzisă*, de Ileana Mălăncioiu, ediție bilingvă franco-română, București, Editura Eminescu, 1984.

²⁴ Ileana Mălăncioiu, *Și totuși cât aș vrea*, în vol. *Ardere de tot*, București, Editura Cartea Românească, 1976.

²⁵ Ileana Mălăncioiu, *Joc*, în vol. antologic *Peste zona interzisă*, Ediție bilingvă franco-română, București, Editura Eminescu, 1984.

²⁶ Ileana Mălăncioiu, *Sfârșitul copilăriei*, în vol. *Linia vieții* (antologie), București, Editura Polirom, 1999.

încât să-și trădeze condiția de artist: „*Zi de iarnă senină/Prin fereastra mea se vede bine/
Până în Piața Victoriei, numai victoria/Cu care ne-am încălzit acum zece ani/Nu se mai
vede./Cineva e liber să iasă în stradă, altcineva/ E liber să împrăște mulțimea,/ Eu sunt
liberă să descriu înfruntarea/Dintre învingători și cei înarmați/ Cu vechile arme ale
învingșilor.*”²⁷

Fără a fi, desigur, suficientă selecția și nici, poate, cea mai inspirată, credem că, fie și doar ca o schiță de portret, am reușit să invocăm personalitatea artistică impunătoare a Ilenei Mălăncioiu, pe care Nicolae Steinhardt o considera „*o Antigona luptătoare, luptătoare cu inechitatea, luptătoare cu moartea, luptătoare înfrântă, dar nu îngenunchiată, în tragere de moarte, în zbucium și angoasă.*”

Nu am putea limita incursiunea noastră în universul poetic al unor prezențe feminine în lirica românească, fără a include una dintre personalitățile cele mai impunătoare ale scrisului românesc contemporan – Ana Blandiana. Dimensiunea personalității creatoare a Anei Blandiana se recomandă nu atât prin amploarea și diversitatea creației, cât mai ales prin ceea ce exprimă ea. Temele și motivele poeziei sale nu sunt neapărat inedite, dar poeta le conferă unicitate prin felul cum le valorifică. Gama de trăiri, de emoții și sentimente, de atitudini este generoasă, exprimând, de fapt, aventura existențială, nu numai a ființei umane, dar și a celorlalte elemente ale universului, sub auspiciile severe ale impasibilului Timp. Tema este infuzată, sub foarte variate aspecte, în toată opera scriitoarei, căci, alături de poezie, nici proza nu face excepție. Atitudinea față de temă cunoaște abordări și nuanțe de la un volum la altul și, am îndrăzni să spunem, de la o vârstă la alta, ca raport între timpul istoric și eternitate. Cele trei dimensiuni convenționale ale timpului, simplu numite trecut, prezent, viitor sau, înclinând spre metaforă, „trecere” implacabilă, împietrirea clipei în eternitate și alternanța cíclică viață-moarte sunt, pe de o parte, tot atâtea direcții de abordare a relației ființei cu universul în ansamblu și cu fiecare element ce-l alcătuiește în particular, iar, pe de altă parte, generatoare de reacții și atitudini. Din momentul în care omul devine conștient de efectele acțiunii lui Cronos asupra biologicului, a materialului, asupra „văzutelor” și „nevăzutelor”, de neputința de a i se împotrivi, nu-i rămâne decât să se resemneze, asumându-și destinul sau să se revolte. Revolta e însă doar o încordare orgolioasă, iluzorie, căci, fie și nerostită, omul are conștiința vremelnice sale. Așa descoperim și în versurile Anei Blandiana, de la debut și până la cele din urmă volume (îndeosebi *Arhitectura valurilor, 1990; Soarele de apoi, 2000; Refluxul sentimentelor, 2004* sau recentul *Orologiul fără ore, 2016*).

Nu este în intenția noastră să stabilim filiații nici în literatura noastră, nici în spațiul universal, căci acestea sunt implicite, dată fiind globalitatea temei. Nu urmărim nici exegeze critice. Ne-a interesat substratul emoțional al întâlnirii cu viziunea poetei, pentru ca opera să fie desăvârșită fiindcă „*Orice poezie e neterminată atâta timp cât mai găsește un cititor care să îi adauge propria sa sensibilitate*”²⁸ Imaginarul poetic este reprezentat de obiecte tematice: ceasuri, orologii, oglinzi, clepsidre; limbajul utilizează termeni aparținând aceluiași câmp semantic: oră, clipă, moment, zori, dimineață, noapte, înserare, amiază, toamnă, vară, denumiri ale lunilor anului etc. Ipostazele temporale, așa cum au fost ele identificate în cometariile filozofice de-a lungul timpului: sacru vs. profan, istoric, cronologic vs. cosmic, biologic vs. psihologic, emoțional, interior vs. exterior; un timp constatativ, al descoperirii universului din proximitate vs. sinele ființial; un timp reversibil experimentat imaginar sau un timp repetabil cíclic și câte alte nuanțe sunt identificate în discursul poetic cvasiobsesiv.

²⁷ Ileana Mălăncioiu, Aniversare, în vol. *Linia vieții* (antologie), Iași, Editura Polirom, 1999.

²⁸ Ana Blandiana, *Fragmentarium*, București, Editura LiterNet, 2005, p. 227.

Exemplificarea noastră nu poate să ocolească poeziile din primul volum, *Persoana întâia plural* din 1964, deși autoarea le-a ignorat ulterior. Astfel, probabil că multe generații de Eve și-au recunoscut nelămuritele vibrații ale strunelor trupului adolescentin în imaginea răsfrântă în oglindă a junei lui Coșbuc. E timpul (re)cunoașterii și destul de repede poeta avea să se pătrundă de drama omului codamnat să rămână în constrângerea nemilosă, exprimată metaforic, a timpului-clepsidră, cu care se confundă: „*Sunt /asemenea/nisipului clepsidrei/care/ poate fi timp/numai/în/cădere*”²⁹. Metafora „tregerii”, sugerând inevitabila finitudine existențială în acel univers thanatic apare din primele volume și le traversează pe toate celelalte, devenind tot mai apăsătoare. Sugerând o ambianță familiară, „dimineața de după moarte” se decorează cu imaginile obișnuite, ca și cum hotarul dintre cele două dimensiuni nu există. Doar câteva detalii ne ajută să bănuim straniețea unei alte realități: „*În dimineața de după moarte/ Va fi răcoare ca în zorii cețoși de septembrie, [...] Voi fi trezită, ca în septembrie, devreme [...] Și-mi va fi somn.*”³⁰ Timpul își parcurge, inevitabil itinerariul, inepertabil, egal cu sine însuși, dar punând pretutindeni semnele degradării. O poezie intitulată chiar *Trecere* începe cu trei forme verbale care consfințesc cele trei dimensiuni temporale: prezent, trecut și viitor, dar verbul este același – a schimba – tocmai pentru a permanentiza lucrarea mutilatoare: „*Totul se schimbă, /S-a schimbat/Sau se va schimba*”³¹ Interesantă e structura unei poezii în care, pe de o parte descoperim elemente ale universului cotidian, eul liric face gesturi firești, natura terestră sau cosmică pare a-și urma cursul firesc, dar, pe de altă parte, tot și toate sunt corelate unor coordonate temporale, care se aglutinează, ca afluenții unui fluviu, în metafora timpului- moarte. Acum moartea nu e punctul terminus, ci e o durată: „*Iată, mă spăl într-un râu de secunde/ Și mă șterg cu un ștergar de ore curat,/ Și pletele mele de ani/ Mi le pieptăn într-o oglindă de timp, /Și firul ierbii e un anotimp verde,/ Și firul fânului, unul uscat,/Și cerul, o vreme care/ Din lipsă de graniți se pierde;/Căci timpul nu e miez niciodată, /Ci numai început și sfârșit - /Până n-ai murit /Moartea e și ea durată, /Apoi, nemainăscut de minutare, /Fluviul zăcând în sine /Ca o mare.*”³²

Altădată, păstrând în adâncul ființei ineluctabila teamă de neantul veșniciei, soluția, în viziune imaginară, desigur, ar fi cea a unui timp regresiv, care ar inversa parcursul nostru existențial, până la stadiul germinativ, cel generator de viață, anulând perspectiva morții: „*Ar trebui să ne naștem bătrâni,/ Să venim înțelepți,/Să fim în stare de-a hotărî soarta noastră în lume,/ [...] Apoi să ne facem mai tineri, mai tineri, mergînd/Maturi și puternici s-ajungem la poarta creației,/Să trecem de ea și-n iubire intrând adolescenți,/Să fim copii la nașterea fiilor noștri...*”³³ O tentă ludică poate fi intuită. Această coordonată, deși nu constantă, poate fi descoperită și în alte poezii. Una are ca titlu chiar o structură cunoscută dintr-o invocatie ludică infantilă „ala-bala”. Discursul eminent interogativ se adresează, personificând, într- un ritm crescendo, unor entități aparținând, prin valențele metaforice, aceleiași sfere semantice: toamnă, țărână, vreme, moarte, veșnicie. Tonul reverențios este în subtext și ironic și sfidător. Și curajos în a sugera adevărul ultim. E de remarcat că în raport cu materialitatea unor elemente , autentică sau dobândită prin procedee literare, dar perisabile, referirea la ființa omenească reține elementul spiritual, nemuritor: „*Doamnă toamnă, iartă-mă că te întreb, / Cum ți se par prunele putrezite în ierbi?//Doamnă țărână, ai putea să-mi răspunzi*

²⁹ Ana Blandiana, *Clepsidră*, în vol. *Patria mea A4: Poeme noi*, București, Editura Humanitas, 2010, p. 7.

³⁰ Ana Blandiana, *În dimineața de după moarte*, în vol. *La cules de îngeri*, vol I, București, Editura LiterNet, 2003, p. 115.

³¹ Ana Blandiana, *Trecere*, în vol. *La cules de îngeri* I, p. 93.

³² Ana Blandiana, *Iată*, în vol. *La cules de îngeri*, vol II, București, Editura LiterNet, 2003, p. 13.

³³ Ana Blandiana, *Ar trebui*, în vol. *La cules de îngeri* II, p. 21.

*/Ce gust au sâmburii umezi, rotunzi?[...] /Ce simți înghițind cuvinte amărui?//Doamnă veșnici, doar o întrebare, /Sufletul meu cum ți se pare?*³⁴

Sub efectul timpului, perceput metaforic ca trecere, ca zbor sau ca heracliteană curgere, condiția umană este apăsătoare, omul resimțind nevoia sufletească de se sustrage, de a ieși din temporalitate. Soluția ar sta, în spiritul lui Cioran sau Eugen Ionesco, în varianta opusă, adică a stazei, a imobilismului: „*Stați, /nu vă mișcați, /Încremoniți! Orice mișcare e o degradare.*”³⁵ Totuși, dacă ar fi adoptată, soluția e tardivă. Ca să-și desăvârșească „opera”, Timpul, după ce și-a împlinit misiunea distructivă în limitele universului fizic, punctează victorios și în teritoriul sacralului, culegându-și victimele întraripate ca fructele toamnei: „*...Din când în când / Un pocnet înfundat / Ca la căderea / unui fruct în iarbă. /Cum trece timpul! / S- au copt și-au început să cadă / Îngerii: / S-a făcut toamnă și-n cer.*”³⁶

Și pentru că nu am optat fortuit pentru moto-ul blagian, în încheierea selecției noastre am ales poezia cu titlu sugestiv „*Orologiul*”. Acordăm valoare metaforică și acestui cuvânt-titlu, căci nu este vorba, fără doar și poate, doar de obiectul arhicunoscut. Argumentul se sprijină pe procedeul artistic simplu – personificarea, dar suficient pentru a transla discursul din real în imaginar și de a îmbogăți capacitatea de sugestie, dincolo de uzanța comună și necesară a unui obiect. Totodată, identificăm acea insensibilitate temporală cu care „măsoară destrămarea”. Dintre toate dimensiunile temporale, singura care contează este Prezentul, pe care poeta noastră îl neagă: „*Nu stă în puterea orologiului / Să-și alege orele. / El e obligat să le spună / Cum vin la rând, / Ceas rău, ceas bun, / Fără să știe ce spune / Atât de sonor /Și în grabă: / Ceas bun, ceas rău, /Ceas indiferent. / Cine întreabă, / Când totul e timp /Trecut, viitor, / Niciodată PREZENT.*”³⁷

Așa cum am constatat și la celelalte autoare la care ne-am referit, și poeta Ana Blandiana se conciliază cu timpul, pentru că salvarea vine prin creație, fie că e vorba de poezie, fie de proză. „Calendarul” riguros urmărit al travaliului artistic condiționează existența și longevitatea creatorului. Abaterea de la „program” determină însăși aneantizarea sub semnul necunoscutei cu care de obicei ne „bifăm” neîmplinirile: „*Calendarul pe care singură/ Mi-l scriu pe perete / Este singurul lucru de care mi-e teamă/ Cu adevărat pe pământ. /În fiecare seară mâna mea/ Face fericită un cerc în jurul cifrei curente: /roșu pentru poezie /verde pentru proză / Sau tremură de rușine și spaimă, / Trăgând două linii încrucișate cu negru / Peste ziua scoasă din timp. [...] Astfel / Viața mea devine mai scurtă /Cu fiecare zi neapărată / De un cerc roșu / Sau de un cerc verde, / PENTRU CĂ NIMIC DIN CEEA CE NU E SCRIS / NU EXISTĂ.*”³⁸

Și în afara discursului liric, este edificator și un fragment dintr-o confesiune: „*Scriu pentru că n-am descoperit nicio altă soluție mai eficace, mai totală, nevoii mele de-a exista, exasperării mele de-a mă convinge nu numai că sunt, dar și că ființa mea are un sens*”³⁹

BIBLIOGRAPHY

A. Bibliografie de autor

1. Blandiana, Ana, *La cules de îngeri, antologie, I-II*, Editura LiterNet, București,

³⁴ Ana Blandiana, *Ala-Bala*, în vol. *La cules de îngeri II*, p. 53.

³⁵ Ana Blandiana, *Semnul*, în vol. *La cules de îngeri II*, p. 54.

³⁶ Ana Blandiana, *La cules de îngeri*, în vol. *La cules de îngeri II*, p. 84.

³⁷ Ana Blandiana, *Orologiul*, în vol. *La cules de îngeri II*, p. 133.

³⁸ Ana Blandiana, *Calendarul*, în vol. *Refluxul sensurilor*, București, Editura Humanitas, p. 84.

³⁹ Ana Blandiana, *Autoportret cu palimpsest*, București, Editura Eminescu, 1986, p. 184.

2003

2. Blandiana, Ana, *Autoportret cu palimpsest*, Editura LiterNet, București, 2004
3. Blandiana, Ana, *Fragmentarium*, Editura LiterNet, București, 2005
4. Blandiana, Ana, *Refluxul sensurilor*, Editura Humanitas, București, 2008
5. Buzea, Constanța, *Răsad de spini*, București, Editura Cartea Românească, 1973
6. Buzea, Constanța, *Ape cu plute*, Editura Cartea Românească, București, 1975
7. Buzea, Constanța, *Limanul orei*, București, Editura Eminescu, 1976
8. Buzea, Constanța, *Cină bogată în viscol*, București, Editura Cartea Românească,

1983

9. Buzea, Constanța, *Cheia închisă*, București, Editura Eminescu, 1987
10. Mălăncioiu, Ileana, *Ardere de tot*, București, Editura Cartea Românească, 1976
11. Mălăncioiu, Ileana, *Linia vieții*, București, Editura Cartea Românească, 1982
12. Mălăncioiu, Ileana, *Peste zona interzisă*, ediție bilingvă franco-română, București, Editura Eminescu, 1984
13. Mălăncioiu, Ileana, *Linia vieții, antologie*, Editura Polirom, București, 1999
14. Melinescu, Gabriela, *Ceremonie de iarnă*, București, EPL, 1965
15. Melinescu Gabriela, *Jurăminte de sărăcie, castitate și supunere*, București, Editura Eminescu, 1972
16. Melinescu, Gabriela, *Ființele abstracte și alte poezii (antologie)*, București, Editura RomâniaPress, 2001

B. Bibliografie de referință

1. Adam, Georgeta, *Imaginarul poeziei feminine*, Editura Niculescu, București, 2010
2. Bachelard, Gaston, *Aerul și visele*, Editura Univers, București, 1997
3. Bachelard, Gaston, *Poetica reveriei*, Editura Paralela 45, București, 2005
4. Boldea, Iulian, *Ileana Mălăncioiu – Poetica traumei*, în „România literară”, nr.11/2015
5. Durand, Gilbert, *Aventurile imaginii. Imaginația simbolică. Imaginarul*, Editura Nemira, București, 1999
6. Marcus, Solomon, *Frumusețea timpului care trece*, conferință la Institutul Cultural Român, aprilie, 2012
7. Negrici, Eugen, *Prefața vol. Peste zona interzisă*, de Ileana Mălăncioiu, ediție bilingvă franco-română, București, Editura Eminescu, 1984
8. Sfântul Augustin, *Confesiuni*, Editura Nemira, București, 2010